

Голові разової спеціалізованої вченої ради
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
доктору юридичних наук,
професору Михайлу БУРОМЕНСЬКОМУ

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію Лук'янченко Євгенії Володимирівни на
тему: «Міжнародно-правовий механізм протидії дезінформації та
пропаганді», подану на здобуття ступеня доктора філософії
у галузі знань 29 «Міжнародні відносини»
за спеціальністю 293 «Міжнародне право»

Актуальність теми дисертації. Сучасний етап розвитку міжнародних відносин характеризується стрімким поширенням інформаційних технологій, трансформацією форм комунікації та посиленням впливу дезінформаційних кампаній на політичні процеси, громадську думку, демократичні інститути та міжнародну безпеку. Особливої гостроти ця проблема набула у зв'язку з використанням дезінформації як інструмента гібридної війни та зовнішньополітичного впливу, насамперед у контексті збройної агресії російської федерації проти України, яка супроводжується безпрецедентними за масштабом інформаційно-психологічними операціями.

Дезінформація та пропаганда дедалі частіше перестають бути виключно комунікаційним чи технологічним явищем і набувають ознак самостійної міжнародно-правової проблеми, що зачіпає галузі міжнародного гуманітарного права, міжнародного кримінального права та дотримання прав і свобод людини і громадянина. За таких умов дослідження міжнародно-правових механізмів протидії дезінформації та пропаганді є своєчасним, актуальним і має важливе теоретичне та практичне значення для розвитку науки міжнародного права, удосконалення національного законодавства України та забезпечення ефективної інтеграції держави до європейського правового простору. Перелічені обставини

беззаперечно вказують на актуальність проблематики, яку дослідила Є.В. Лук'янченко.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх достовірність. Об'єкт і предмет дослідження визначено коректно, а сама робота характеризується високим рівнем наукової обґрунтованості та базується на системному підході до поставлених проблем. Авторкою вдало поєднано філософські, загальнонаукові (індукція, дедукція, аналіз, синтез) та спеціально-юридичні методи дослідження – історико-правовий, порівняльно-правовий, системного аналізу та герменевтичний, що відповідає вимогам сучасної науки міжнародного права.

Теоретичну основу дисертації становлять праці вітчизняних та зарубіжних учених у сфері міжнародного права, дотримання прав людини, міжнародної безпеки, інформаційного права та стратегічних комунікацій. Значну увагу приділено аналізу міжнародно-правових актів, документів міжнародних організацій, судової практики міжнародних судових установ та нормативно-правових актів України і Європейського Союзу. Структура дисертації є логічною, відповідає поставленим меті та завданням і зумовлена внутрішньою логікою наукового пізнання складної проблематики.

У *першому розділі* ґрунтовно досліджено теоретико-правові засади протидії дезінформації та пропаганді, здійснено історичний аналіз розвитку відповідних концепцій та проаналізовано доктринальні підходи до їх правового регулювання. *Другий розділ* присвячено дослідженню міжнародних організаційно-правових механізмів протидії дезінформації на універсальному, регіональному та спеціалізованому рівнях; особливий інтерес становить аналіз гендерної дезінформації та її міжнародно-правових наслідків. У *третьому розділі* комплексно проаналізовано співробітництво України та Європейського Союзу у сфері протидії дезінформації, а також запропоновано конкретні напрями реформування національної системи інформаційної стійкості. Опрацювання здобувачкою значного масиву наукових та інших джерел (240 найменувань) дало змогу вірно побудувати дослідницький процес і досягти поставленої мети.

Наукова новизна одержаних результатів. Наукова новизна дисертації полягає у здійсненні комплексного міжнародно-правового дослідження механізмів протидії дезінформації та пропаганді в єдності їх універсальних, регіональних та двосторонніх складових з урахуванням гендерного виміру, завдяки чому сформульовано й обґрунтовано низку нових, концептуально важливих понять, положень і висновків, що відрізняються від відомих раніше. Серед найбільш вагомих наукових результатів варто відзначити:

- розроблення авторського підходу до періодизації еволюції концепцій дезінформації та пропаганди, а також виокремлення семи етапів історико-правового розвитку міжнародних механізмів протидії;
- систематизацію доктринальних підходів до міжнародно-правової протидії дезінформації (ліберально-правового, безпекового та медіацентричного/технологічного) з обґрунтуванням їх взаємодоповнюваності;
- комплексний аналіз універсальних та регіональних механізмів протидії в межах систем ООН, Ради Європи та Європейського Союзу, зокрема Регламенту про цифрові послуги (DSA), Регламенту про цифрові ринки (DMA) та Регламенту про прозорість і таргетування політичної реклами (TTPA Act);
- дослідження гендерної дезінформації як окремого різновиду інформаційного впливу та її зв'язку з міжнародно-правовою категорією гендерного переслідування, із залученням новітньої практики Міжнародного кримінального суду 2025 року;
- обґрунтування ролі росспівробітництва та мережі «русский мир» як інструментів державної пропаганди під прикриттям культурного обміну з доведенням кореляції між фінансуванням цих структур та актами збройної агресії;
- формулювання практично орієнтованих рекомендацій щодо вдосконалення системи протидії дезінформації в Україні з урахуванням стандартів та практик Європейського Союзу.

Безперечним здобутком авторки є поєднання теоретичних положень міжнародного права із сучасними викликами інформаційної безпеки та вироблення практично орієнтованих рекомендацій для України. Особливо цінним видається

обґрунтоване здобувачкою положення про те, що гендерне переслідування як злочин проти людяності може здійснюватися не лише шляхом фізичного насильства, а й через інституціоналізацію дискримінаційних норм, підживлених пропагандою та неправдивими наративами.

Повнота викладу наукових положень, висновків і рекомендацій в опублікованих працях. Результати дисертації з достатнім ступенем репрезентативності відображені у 8 наукових публікаціях, з яких 1 розділ у колективній монографії, 5 наукових статей (з яких 1 у співавторстві) у виданнях, що входять до переліку наукових фахових видань, та 2 публікації апробаційного характеру (навчально-методичний посібник та аналітичний огляд). У публікаціях відображено основні положення усіх розділів дисертації, що свідчить про послідовну роботу здобувачки над розв'язанням поставленого наукового завдання.

Зауваження та дискусійні положення. Попри загальне позитивне враження від авторських ідей та розкриття основних питань дослідження, воно, що цілком природно, не позбавлене певних дискусійних аспектів і положень, які потребують додаткового обґрунтування, пояснення або уточнення під час публічного захисту.

1. *Потребує додаткового обґрунтування розмежування ключових понять дослідження.* У підрозділі 1.3 авторка послідовно визначає поняття «дезінформація», «пропаганда», «маніпуляція свідомістю» та «інформаційна безпека», а серед положень новизни заявляє про уточнення співвідношення понять «дезінформація», «пропаганда», «фейкові новини», «постправда» та «обчислювальна пропаганда». Водночас визначальною ознакою дезінформації послідовно називається «завідомо неправдивий», «хибний» характер відомостей за наявності умислу. Дискусійним є те, що поза системним розмежуванням залишилося поняття «іноземного інформаційного маніпулювання та втручання» (FIMI), яким сама авторка оперує у підрозділі 3.3 як складовою національної експертизи.

Сутність дискусії полягає в тому, що сучасний підхід ЄС та Європейської служби зовнішніх дій свідомо відмовляється від критерію хибності (правдивості) як визначального: концепт FIMI охоплює маніпулятивну за характером поведінку,

яка може ґрунтуватися і на достовірних фактах, поданих у викривленому контексті. Відтак побудова дефініції дезінформації навколо ознаки «неправдивості» вступає у певну суперечність із тим понятійним апаратом ЄС, на гармонізацію з яким орієнтована робота. Авторці варто пояснити, як співвідносяться запропоновані нею дефініції з категорією FIMI та чи зберігає ознака хибності значення базового кваліфікуючого критерію в умовах, коли найнебезпечніші інформаційні операції оперують саме маніпуляцією, а не прямою брехнею.

2. *Дискусійним є правовий статус та архітектура запропонованого Національного хабу інформаційної стійкості.* У підрозділі 3.3 авторка обґрунтовано пропонує створити Національний хаб інформаційної стійкості, який інтегруватиме діяльність Центру протидії дезінформації при РНБО, Міністерства культури та інформаційної політики, Служби спеціального зв'язку, СБУ, МВС, наукових центрів та громадських організацій, забезпечуючи стандартизовані процедури моніторингу, класифікації та реагування. Сама ідея централізованої координації заслуговує на підтримку, однак залишається невизначеним ключове питання - організаційно-правова форма та статус такого хабу.

Дискусійність посилюється тим, що до структури хабу пропонується включити органи з принципово різним конституційно-правовим статусом і підпорядкуванням - (Центр протидії дезінформації РНБО, СБУ, МВС та ін.), центральний орган виконавчої влади, спеціальну службу (СБУ) та правоохоронний орган. Концентрація в одному центрі функцій моніторингу, класифікації та оперативного реагування об'єктивно порушує питання про сумісність такої моделі з конституційним розподілом компетенцій. Особливо гостро ця проблема постає з огляду на те, що в інших частинах роботи авторка справедливо обстоює принцип «мінімального втручання», судовий контроль за обмеженням контенту та недопущення цензури. Виникає потреба у поясненні, у який спосіб хаб із вираженою безпековою складовою не перетвориться на інструмент контролю над змістом інформації та як його рішення узгоджуватимуться із гарантіями статті 10 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Доцільно було б також співвіднести запропонований національний хаб із анонсованим у листопаді

2025 року Європейським центром демократичної стійкості, до якого Україна як держава-кандидат потенційно інтегрується.

3. *Окремої аргументації вимагає міжнародно-правовий вимір застосування штучного інтелекту для виявлення дезінформації.* Авторка пропонує впровадити систему раннього попередження з використанням штучного інтелекту, яка поєднуватиме моніторинг соціальних мереж, аналітику наративів, виявлення бот-мереж та автоматизовану підготовку спростувань із цільовим показником реагування менш ніж за 24 години. Попри безперечну практичну цінність, ця пропозиція викладена переважно у технологічно-операційній площині, тоді як її міжнародно-правовий вимір залишився поза детальним аналізом.

Дискусійними є щонайменше три аспекти, які варто розкрити ширше. По-перше, масовий моніторинг соціальних мереж порушує питання захисту персональних даних і потребує співвіднесення зі стандартами GDPR та модернізованої Конвенції Ради Європи № 108+. По-друге, державні системи автоматизованого виявлення та оцінки контенту можуть підпадати під категорію систем підвищеного ризику в розумінні Регламенту ЄС про штучний інтелект (Regulation (EU) 2024/1689), який авторка наводить у списку джерел, але не залучає до аналізу запропонованої системи. По-третє, машинна швидкість і масштаб такої системи об'єктивно ускладнюють індивідуальну оцінку пропорційності кожного обмеження, що вступає у суперечність із обстоюваним самою авторкою принципом «мінімального втручання» та вимогою судового контролю: фактично прискорене автоматизоване реагування і попередній судовий контроль є важко поєднуваними. Здобувачці доцільно пояснити, як забезпечується баланс між оперативністю системи та гарантіями свободи вираження поглядів і права на ефективний засіб юридичного захисту.

4. *Потребує поглибленого розкриття співвідношення індивідуальної кримінальної відповідальності та відповідальності держави за дезінформаційні кампанії.* У підрозділі 2.1 авторка ґрунтовно дослідила індивідуальну кримінальну відповідальність за інформаційні впливи, спираючись на практику Міжнародного кримінального трибуналу щодо Руанди (справи Камбанди, Нахімана та інших),

Римський статут МКС та ордери на арешт лідерів Талібану 2025 року. Натомість відповідальність держави за проведення дезінформаційних кампаній згадується фрагментарно – переважно тезою про можливість притягнення держави-агресора до міжнародної відповідальності.

У роботі ці два самостійні режими подекуди викладаються поряд без чіткого розмежування їх підстав: індивідуальна відповідальність ґрунтується на складі злочину та суб'єктивній стороні, тоді як відповідальність держави – на наявності міжнародно-протиправного діяння та присвоєнні поведінки державі. Бракує відповіді на принципове питання: порушення якої первинної норми міжнародного права утворює дезінформаційна кампанія на рівні держави – принципу невтручання у внутрішні справи (з його елементами *domaine réservé* та примусу), суверенітету чи заборони застосування сили. Поглиблення цього аспекту із залученням практики Міжнародного Суду ООН (зокрема справи щодо застосування Конвенції про геноцид та Конвенції про ліквідацію расової дискримінації за участю України і Російської Федерації) дозволило б авторці обґрунтувати, чи здатна дезінформація самостійно - поза індивідуальними злочинами – становити міжнародно-протиправне діяння, що породжує відповідальність держави.

5. *Дискусійним є висновок щодо неможливості кваліфікації дезінформаційних операцій як «нападу» в розумінні міжнародного гуманітарного права.* Аналізуючи універсальні механізми, авторка ставить слушне питання, чи можуть дезінформаційні кампанії вважатися «нападом», і доходить висновку, що через опосередкований характер причинного зв'язку значна частина дезінформаційних дій залишається поза сферою прямих заборон МГП, якщо вони не супроводжуються фізичним насильством. Цей висновок викладено радше як усталений, тоді як насправді він є одним із найбільш дискусійних у сучасній доктрині МГП.

Авторка фактично пристала до вузького, «насильницького» тлумачення поняття нападу (стаття 49 Додаткового протоколу I), не залучивши альтернативного «орієнтованого на наслідки» (effects-based) підходу, активно обстоюваного частиною доктрини, зокрема у Талліннському керівництві щодо

кіберопераційного права. Тут постає внутрішня суперечність самої роботи: в одному місці авторка обґрунтовано припускає, що тяжкі психічні страждання цивільного населення (зокрема ПТСР, спричинений інформаційними операціями) можуть кваліфікуватися як тяжке ураження й серйозне порушення МГП, а в іншому - виводить дезінформацію, що породжує такі ж наслідки, за межі поняття нападу. Якщо релевантною шкодою визнається тяжка психічна шкода, залишається незрозумілим, чому інформаційна операція, яка її спричиняє, не може за «орієнтованим на наслідки» підходом утворювати напад. Усунення цієї непослідовності суттєво посилило б авторську позицію.

6. *Потребує уточнення центральна теза про кваліфікацію гендерної дезінформації як гендерного переслідування.* Флагманським положенням новизни є обґрунтований авторкою зв'язок гендерно-спрямованої дезінформації з гендерним переслідуванням як злочином проти людяності (стаття 7(1)(h) Римського статуту), що значною мірою спирається на ордери МКС щодо лідерів Талібану від липня 2025 року. Сама постановка проблеми є новаторською й перспективною, проте перенесення цього прецеденту на гендерну дезінформацію Російської Федерації проти українських жінок вимагає обережнішої аргументації.

Дискусійність полягає в істотній відмінності фактологічних підстав. Ордери щодо Талібану стосуються тотального інституціоналізованого режиму «гендерного апартеїду» - нормативного позбавлення жінок доступу до освіти, зайнятості та пересування, тобто системного й тяжкого позбавлення основоположних прав. Натомість дезінформаційні наративи, що дискредитують українських жінок, хоч і є вкрай суспільно небезпечними, діють інакше - як пропагандистський супровід збройної агресії, що живить безкарність і нормалізацію насильства. Склад переслідування за статтею 7(1)(h) вимагає сукупності елементів: вчинення в межах широкомасштабного або систематичного нападу, тяжкого позбавлення основоположних прав, дискримінаційного наміру та зв'язку з іншим діянням у межах юрисдикції Суду. Авторці доцільно чітко окреслити правовий шлях, яким саме гендерна дезінформація - як самостійний елемент, відмінний від фізичних

злочинів, що вона супроводжує, - задовольняє ці елементи, аби уникнути закиду в надмірно широкому поширенні нещодавнього й ще не усталеного прецеденту.

Висловлені зауваження мають дискусійний характер, спрямовані на поглиблення наукової дискусії під час захисту і не впливають на загальну високу та позитивну оцінку дослідження. Репрезентативність отриманих авторкою наукових результатів, обґрунтованість наведених висновків і запропонованих рекомендацій сумнівів не викликають.

Висновок про відповідність дисертації встановленим вимогам.
Дисертація є самостійно виконаною, завершеною науковою працею. Порухень академічної доброчесності в ній не виявлено. Зміст дисертації відповідає галузі знань 29 «Міжнародні відносини» та спеціальності 293 «Міжнародне право».

Дисертаційна робота Лук'яненко Євгенії Володимирівни на тему «Міжнародно-правовий механізм протидії дезінформації та пропаганді» за актуальністю, ступенем наукової новизни, обґрунтованістю та достовірністю, науковою та практичною значущістю отриманих результатів, повнотою їх викладення в опублікованих працях та за оформленням відповідає вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 р. № 261 (зі змінами), а також Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 (зі змінами), а її авторка за результатами публічного захисту заслуговує на присудження ступеня доктора філософії у галузі знань 29 «Міжнародні відносини» за спеціальністю 293 «Міжнародне право».

Офіційний опонент:
Ректор Національної академії
Служби безпеки України
доктор юридичних наук, професор

Андрій ЧЕРНЯК

